

URU
ST*

POUJA

62-63

MB. 67. 2001

miroslav egerić

LEGENDA O SKERLIĆU

Penser comme un sceptique
et agir comme un croyant.
Chanfore

osnovi legende

Početni zamah legenda je došla još u doba Skerlićevog ranog poleta da bi do vrhunskog intenziteta došla u vreme njegove tragične smrti koju je po legendi ožalila čitava Srbija, kao što je skoro čitava Francuska bila za kovčegom Viktora Iga. U gradnju te legende o Skerliću uzeli su učešće apsolutno svi: Skerlić, skerlićijanci i postskerlićijanci, ljudi sa darom i bez dara, isto-

rijski zaslužne ličnosti i anonimna redakcijska muvala, pisci i kritičari, političari od zanata i stvarne spreme, i kratkovidni špekulanti na sitno, naučnici čija dela čine osnove naše kulture i nevidljivi kulčari, gladijatori akribije — sve što je na bilo koji način moglo da dođe u življni odnos sa velikim kritičarem i što je, prema stepenu lične moći i formata, moglo da kaže svoje divlje-

nje ili otpor pred tom zgradom kritike, reklo je to divljenje, čak i protivljenjem, samo u prilog legendi. I tako, legenda koja nije ništa drugo do hipertrofirana istina, istina uvećana onoliko puta koliko treba da izgubi karakter istine, narastala je iz generacije u generaciju, menjala konture i obrise tog stvarno izrazitog lika, spomenik je davao svoju svetlost stvarnom liku, da je kasnije bilo veoma teško razlučiti ono što postoji u Skerlićevom delu kao iskustvo stremljenja, u porište za budućnost, od onoga što je nastalo kao ometač od sve te navale nekritičkog, vazal-

skog, polukolonijalnog odnosa prema Skerlićevoj aktivnosti. Presečen u punom tvoračkom zamahu, sa blistavim poljima rada, koja su tek nicala pred njegovim očima, Skerlić je imao tu sreću da od prve bude postavljen na postolje nacionalnog korifeja, da se oko njega svijle otežalo koji je kasnije u mnogome otežavao rad svake neposlušne, nereligiozne misli. „Mi koji smo živeli u istoj sredini sa dr Jovanom Skerlićem, pisao je njegov učenik Branko Lazarević, nismo u stanju da potpunim vidimo njegovu veličinu, isuviše smo bili blizu njoj da bi smo je mogli videti, kao i sve venke katearale i Jovan Skerlić se ne može videti kad se savim uz njega stane. Kad se budemo malo istorijski odmakli, tek ćemo tada moći da vidimo džinovske proporcije u kojima se on prostirao, moćne pravce u kojima se on kretao i snažne struje koje je stvorio“. Egzaktni i obazrivi Jovan Cvijic je pisao egzaltirano:

„Jovan Skerlić je stvaran vekovima“, a Bogdan Popovic, sa polovinom opreznosti u slavu, pisao je ovog puta bez apotekarskog doziranja suda: „Skerlić je bio rođeni kritičar“. Kao da je sieme zgrade bilo palo u Srbiji, sećala se dočnije Isidora Sekulić a mali Beograd, onaj od 40.000 stanovnika, osećao se pri njegovoj sahrani verovatno kao grčki gradovi pri sahrani vojskovođa. Covek koji je komandovao, u bukvalnom smislu reći ne samo piscima i knjigama, koji je uživao u šumu imaginarnih gomila i „više nego lko u srpskoj kritici osećao poeziju velikih masa i kolektivnih pokreta“, nije više koraćao beogradskom kaidmom, nije zagorćavao život svojim protivnicima, prestao je da bude trn u oku političkoj i književnoj štampi protivnika. Oti Skerlićevu uporni protivnici, „Frankovi trabant, novosadski pravoslavni srednjoškolski i profesori Univerziteta, miropomazani filozofi i drski čaršijski novinari“ kažnjeni su jedinom pravednom kaznom: zaboravom u anonimnosti još pre Skerlićeve smrti ali su pravi mir stekli tek onog trenutka kad je jedna prozaična žezda njihovom protivniku prekratila život. Otuda je i osećaj nastao zbog praznine Skerlićevo mesto bio izrazitiji a divljenje i odanost njegovih učenika njegovom delu još više su porasli. Po svim zapisima savremenika, prisećanjima, po razlomljenim uspomjenama Skerlićevih đaka i profesora iz toga doba, veje neosporna, duboka nostalgija za njegovom reči i dejstvom i zakasneli tužni akordi njegove posmrtnice odjekuju u dalekim i oslabljenim — ali još živim odjecima i u ovom toliko podmaklovn vremenu. Silna težnja za izvesnošću u gledanju na ljudske stvari, gorska lepota ubeđenja, a pre svega neoporan lični zamah i dah, učinili su da je ne samo književni Beograd video u Skerliću vrstu nacionalnog, nezvaničnog vladara duhova, da je i danas, za mnogu građansku tablicu prosuđivanja vrednosti, svaki zaoštreni kritički sud o Skerlićevom kritičkom delu svetogrđe, drskost ili bezakonje.

Pa ipak, pored sve te, često nekritične divinacije, negde i umnog kulta Skerlićeve ličnosti,

vreme je izbrisalo prenaplašene boje Skerlićevo delu, uisao mnoge egzaltacije, vratilo u korito mnoge papirne bujice, ne zbog ukidanja optičke varke od bližane tako velike, nedosežne ličnosti, nego zato što su od „zlatnog doba kritike“ iz predkumanovske Srbije do stvaranja Jugoslavije, „ni dinastičke ni nacionalne“, protutnjala dva svet-ska rata, jedna revolucija koja je iz osnova poljuljala stara građanska shvatanja i sisteme vrednosti, što su plodovi onih idejnih klica zametnutih u učenju Dimitrija Tucovića i Radovana Dragovića — Skerlićevih idejnih protivnika — postali stvarnost jedne socijalističke države, što su, na kraju, sve te promene u ekonomskom, socijalnom, psihološkom biću masa i pojedinaca, dovele do promene u kvantitetu odnosa prema proizvodima duhovnog života pa prema tome i prema smislu i funkciji kritičarskog dejstva. Ako i danas znatne ličnosti naše književne repunike vide visoke vrednosti u Skerlićevom delu: u njegovim knjigama inspiraciju svakoj radnoj proudu a u Skerliću velikog kritičara (Džadžić), ako i neosporni neprijatelji Skerlićevog autokratizma, osionosti iz navike, priznaju da je on uspeo „da istera svoju viziju literaturu“ (Davidić), da je Skerlić bio kondenzator i proizvođač ideja kome je teško tražiti premda, da je bio genije publike kakvog nismo imali pre ni posle njega (Konstantinović) to svakako nisu razlozi koji bi opravdali onu legiju postskerlićijanaca koju još uvek drži nekritičko obožavanje tog dela u celini a koje bi i sam Skerlić, da je, takvog formata kakav je bio, a sa poukama modernog senzibiliteta ismejavao žezde nego poslednje mohikanke filološke kritike. Hor kritičara recidivista, sa pozitivističkim naočarima kupljenim u Tenovoj starinarnici, sa linije manjeg otpora ili bez ikakve linije, koji ne retko zapomaže nad prazninom Skerlićevo odsustva, prouvidi da je Skerlić govorio pre svega delom, da je to delo građao u dostihu sa centromom ideja svoga doba, dok oni zazivaju duhove, zure zbunjeno u prošlost ili sav svoj vek provode u svadama oko socijalnog prestiža pisaca, varljivih hijerarhija koje se zaboravljaju isto toliko brzo kao i buka prodavaca novina. Takvi kritičari sa svim „mic po-mic pokretima“ i zgradicom privatnih poena koju skunatore nekako za crne dane, skoro da uživaju u polukolonijalnoj prostrotnosti pred Skerlićevom veličinom, kako je Davidić precizirao taj vazalski odnos: nedostojnu poziciju malih sinovaca velikog strica oni primaju lakonski ravnodušno a čuvenu Skerlićevu grmljavinu protiv bankokratije radije bi, preuđenju, videli kao himnu privatnoj bankokratiji.

Obličje legende o Skerliću stvorila je predkumanovska Srbija. Ona Srbija koju je Skerlić voleo kako se vole najprisnije i najdraže vrednosti života, koja je „uprkos poklecivanjima, saplitanjima koraćala napred“ u svem šarenilu nacionalizma, orijentalne muzike, „moderne“ lirike i

(nastavak na 2. strani)

VLADIMIR VELICKOVIC veliko sršilo (detalj)

LEGENDA O SKERLIČU

(nastavak sa 1. strane)

srpsko-turske boemije, Srbija koja se bućala za ziviti, intenzivniji nacionalni i kulturni zivot, koja se tek bila otrgla od jedne maoumne dinastucke uprave, ocarasna se „sabaocena kazniona, pacaka i cerica“, turskim meodima u upravljavanju orzavom, ta Srbija koja je duja i ostala Skerliceva vera i vizija, sa svim vitalnim suama sazranam u njenoj tenzi ka visem, vracala mu je dug legendom kakvu rada na svojim prvim koracima samo jedan nacionalno egzaltiran i ka punjem zivou usremljen narou, ta legenda nika je spoznava, gotovo prirodno, po logici po kojoj nastaju sve venke legende oko onosni znamog izornata i dejstva. U jednoj sukceoni, sociojano i kulturno tek je dva primetno razudenog sredini, gae o anagogije sa sociojanim i kulturnim strukturama Zapada die samo parodije analogija, u sredini koja je tek imala Veliku sreću sa tesnim prosotrijama na kojoj je svaki divosot sa iole znanja jezik i strane kulture vazno kao unikat vrednosti, javlja se sin jednog hajdučkog potomka iz Lipovca u Sumadiji da kaže nešto od onog što su vekovi sromastva slagali u teznje njegovog piemena: čeznju za plodnijim i snim dunovnom prostovima, za intenzivnijim zivotom u kulturi nego što su to dozvoljavale mucne borbe po sumama, vekovne gerile, uskočke odmazde i odbrane i nepismeni viadiri od kojih je jedan naredivao da se „pojiju svi pismeni ljudi u zemlji, pa da se perez kupi na rabos“. U toj Srbiji u kojoj se isto toliko tesko oslobadalo domacih Turaka koliko i stranih u Srbiji individualizma, hajdučje, svojegjavnih uzorčarima vlasti, gae se često pitanja slobode savesti, demokratskog raitnmana, resavala na prećac, sevom noža u mutvaku, zemlji čestih pomeranja i nomadske pečalbe u kojoj su i najumniji ljudi pokazivali u svojim proizvodima osnovne osobine svoje hajdučke braće, javio se originalan, samostalan, u disciplini izuzetan duh i već u prvom kontrastu zacrtao osnovne za kasniju legendu o sebi i svoime delu. Beograd, gde je imao da zivi i radi Skerlic, prirodna sredina njegovog talenta, bio je sve drugo samo ne evropski razvijen, moderan, za razvijanje duhovne podesan grad. Taj Beograd sa legendarnom kaldrom koji su sa nostalgijom opisivali svi stariji Beogradani, sa seljicama iz torlačkih sela u okolini beogradske, „čudan i neshvatljiv Beograd sa onom silnom mesavinom rasa i narodnosti“, sa poluseoskim stanovništvom, izgledao je Skerlicu kao „tamnički prozor“, i on se sa nostalgijom sećao u njemu „trulog Zapada“ i njegovih gradova; u trenucima porazne duševne jasnoće osećao je tesnoću sniskih udžerica kao lični teret, a nizak duševni nivo srpske carsijske publicke kao svoju ličnu nesreću. Taj Beograd, mesavina Istoka i Zapada, folkloran i moderan, sa majstorima i slugama, esnafima na jednoj, i dupim knjigovodstvom na drugoj strani, koji je danju punio čekmedžice a uveče, utorkom i četvrtkom, odlazio u pozorište da čuje čica Iliju Stanojevića, grad u kojem je Bogdan Popović držao predavanja sa obavezanim apostrofom u početku: Gospodo, a ta ista gospoda odlazila je da čuje Cicvarica muziku ili da gleda seosko oro na Paliului, bio je i ostao, manje ili više primetno, Skerliceva negatorska inspiracija, možda i stalni podsticaj na radni napor. Sa nešto slobode i proizvodnosti u fantaziji, sa nužnim odstupanjem od istine u takvom slikanju, možemo zamisliti pravu priliku Skerlicevu kako promiče beogradskim ulicama, čuje žagor boemije, zvek čaša i čemane, zamisljajući vremena i predele gde se drukčije misli i živi, i ljude koji su bili antiiteza „apatičnom i mlitavom naraštaju“ koje nije moglo da podnese njegovo disciplinivano, radno čulo. Ali mimo tih proizvodljivih slika, krenimo ka vreli legende, njenom izvoru u kritičaru, da bi smo utvrdili šta su osnovi, a šta kalemi legende, iskustva pravih stremljenja, a šta vremenom taložena zabluda koja može samo da ometa.

II književni lik

Iako je radio i na istoriji književnosti i kulturnoj istoriji Srbije, Skerlic je ostao sinomim kritike, čovek koji je na ruševinama naše filofske, školski uzvišene kritike stvorio pojam kritike — peke i kritičara graditelj — sveta, odbacio zarđale pojmove o obzirnosti, nacionalnim i ličnim, pojačao i zaostrio načelo Ljubomira Nedića da kritika sudi ljudima i bogovima, da ne postoje svete istine, da sve podleže strasom ispitivanju razuma, rekao energijom za koju se, odista, od njega nije znalo i slutilo, da jedan književni kritičar nije tu da amintuje ili metanise bez književnim delom, da u složenom poretku književnosti, on nije tu da čuva sjaj ičežljiv zvezda niti da izmisli one koje ne postoje. Sa rečkom osobinom da ide za svojim misli bez obzira i ograničenja, samostalan do svojeglavosti, često i preko te granice, žestoko borilačka, on je ostavljao nedogledna volja, on je ostavljao za sobom tragove sjajnoga uma, misli koje ne preza od posledica, tvoračkog znanja koje ne zbira zaslage za građanska sumiranja vrednosti. Otuda je, kraj sveg ubilačkog pamfletizma njegovih redova, u njima redovno zvonio ton nesvodljiv čistote osećanja, „gorske lepote ubeđenja“, kako je jednom rečeno za tu misaonost, i ta izvorna, silna emocija nije napuštala, sem u vrlo malom broju slučajeva, njegove knjige.

On je imao dar „rodenog kritičara“, ali se taj dar nije dokazivao elementima na kojima je Popović doneo svoj sud: količinom, tačnom sudova, pravednošću prema većini pisaca, naučničkom preciznošću fakta ili tanošću argumenta Skerliceva pravoumnost (najpreciznija reč za Skerlicovo viđenje književnosti), silina i elevacija te pravoumnosti imali su drugo obeležje, druge sadržaje, i bitno drukčijim silama bile su potisnute iz kritičarevog tvoračkog žarišta. Skerlic je kritičar iz one familije duhova koji igraju na sve, ili na najkrupniji ulog sa istorijom, koji ne raspredaju sa njom, računne oko nijansi sudjenja, stepena ili polustepena u tačnosti suda o jednoj pojavi; on po samoj svojoj prirodi nije mogao da se povinuje potrebama diskretnih relativizacija, suptilne odmerenosti, uživljavanja u svaki pojedini, ma koliko vredni, tačušni format ličnosti i dela. Svaki koji čita Skerliceve knjige ima utisak da u tim kritikama istorija korača krupnim koracima da se objavljuje u gro-planovima; on hoda stalno okrenut licem istoriji, on je neprekidno u stavu i poziciji oratora pred prisutnim pukom, a kad bi se nešto uprostilo poređenje, mnoge njegove kritike mogle bi da ponesu etikete tih njegovih istorijsko-tribunskih obraćuna. Studija o Ljubomiru Nediću mogla bi se nazvati „O stranačkim kritičarima“, o Lazi Lazareviću „Ko su pravi neprijatelji radikala“, o Disu — „Bolest ili zdravlje srpske nacije“, o Dositeju — „Preporod Srbije“. Skerlic je voleo to kretanje sopstvene misli u talasima istorije, osećao njegovu poeziju, bio uveren od poslednjega atoma snage da mora da govori i verovao, kraj svih nanosa skepe i melanholije, da trezni i trezvini govor o stvarima sveta pomaže njihovom progresu. Većim delom otuda je potekao njegov gnev prema „mobolnicima“ i bolničkim parkovima u poeziji, osorljivost prema rafiniranoj ali „ubistvenoj“ filozofiji velikih pesimista koja svojim učenjem usložava i onako mučan i složen život ljudskih mravinjaka. Jedino otuda je mogao da dode prekor poštovanja ali i gorčine, potresnijim, dubljim stihovima Milana Rakića, i najpre iz onog „agir comme um croyant“ mogao je da nikne sjajno ciničan, nepravedan pogrom nad Disovim stihovima. Skerlic nije mogao da dozvoli da neko posumnja u sjajnu budućnost Srbije, da živi u njoj životu utopljenom duše, „u muzički gledan, siguran prodor prema demokratskim slobodama, ustanovnosti koja je i najgora bolja od najbolje neustavnosti“, kad u

njoj nije bilo više šabačkih kazniona, pacaka i cerica, zloglasnih kapetana i tursko-miloševskih globa i nameta na vilajeti! U svojoj preciznoj, strogoj pravoumnosti on nije video umnost i tamno gde su bili sigurni znaci da ona postoji, gde je samo bilo potrebno pomeriti pogled na više, otkriti postojanje i drugih životnih tačaka sa kojih umnost može da zaistri ako ne i da se eksplanzivno preljuje u svet. Skerlicev primer još jednom potvrđuje da ono što je poletnost, energičnost doziv misli može da bude, istovremeno, i ograničenje, represija, siromastvo iste misli, te da onima koji to uvide ostaje nekameno vanjevanje kritičara, nerazborita negacija svega što je nastalo, nego lukavstvo uma, koje ne znači nihi sila od onoga što sputava i koči njihove dramske, pozitivne moći.

Skerlic je bio vidovit ali, već je rečeno, pravoumno vidovit, vidovit, rekao bih, za jednu skalu vrednosti i na jednoj ravni viđenja. On je znao da se ponese i druge da ponese, pojedine njegove stranice su dijamant logike, kristalno jasna koji dolazi od stalno zahvaćenih sadržaja, sigurno usmerene elevacije misli, centrirane evokacije; on je imao retku moć da stvari, materijal, objasna ozarenjem vizije, radosti od otkrivanja novih veza i odnosa u tim stvarima i treba (po koji put) potvrditi studiju u Svetoluku Rankoviću, o moralnom profilu Jakova Ignjatovića ili pojedina

mesta studije o Stevanu Sremcu, da se oseti sva radost od osećanja kako nestaju unutrašnje zavese pred tim silovitim valovima govora koji prodire u suštinu drugih ljudi i pojava sveta. Ali Skerliceva vidovitost zaustavljena je najčešće na jednoj-dve osovinske osobine problema o kojim raspravlja, na spornim momentima jednog dela i ličnosti, on se veoma tesko ili nikako pomena sa zacrtanim tračnicama na kojima se njegova misaonost hrani; ona je glomazna i vuče za sobom svu težinu i masivnost te ogromne mašinerije koja guta podatke vremena i izbacuje jednostavne i čiste proizvode ideje. Dobija se impresija da taj čovek nikad nije osenio strah, čak ni onu plodnu vrstu straha koja sugerira složenost sveta i određenju količinu tajni u njemu. On je ulazio u stvari duhovnoga života u stavu i poziciji stratega koji veruje u dubinu svoje osnovne, presudne misli i ne brine o životu i dinamičnim momentima basnoslovne količine detalja koji odlučuju o rezultatu bitke. Meni se zato toliko puta učinio opravdanim toliki strah Skerlicevih učenika i saradnika baš i zbog te silno centrirane volje izražene u njegovim kritikama, kojoj tek danas nešto tačnije određujemo stvarne uporišne tačke, a koja je tada morala izgledati i izgledala kao mojsijevski zakon. Skerlic, da dopustim sebi luksuz samocitata, u nedostatku boljeg, nije znao za sreću indeterminizma, za fine, delikatne igre slučaja, zaboravljao opomene vidovitijih da postoje u pesmama svevideće lucidnosti nejasnog, dvoseklog, finog treperenja senzibiliteta i da je u određenom, ne reacionarnom smislu reči, bio u pravu Nedić kad je zajedljivo tvrdio da „u politici biva i može da bude da glavnu reč ima gomila ali u književnosti nikako“, da je u sumi svih suma njegovanje takvih treperenja stvar presudnijeg značaja za književnu

kritiku od propagande modernog nacionalizma, socijalizma i demokratije. Roden da bude „sleme zgrade“, on je suptilnosti znalca, ukusu i znanju u stvarima književne lepote pretpostavljao gest sociojalnog borca, „profesora energije“, karlajevski shvaćenu žihu, generatorski vultarizam. Čitav njegov svet zahteva prema tvoračkom umetničkom aktu bio je i ostao sa ove strane, ratovao protiv spiritualnih belina i „apstrakcija“ na ravni na kojoj mere i vrednosti onostranog života, poru ke zla i nemira nematerijalnog, neracionalnog života, ostaju bez realne zemaljske kovibracije. Otuda najčešći Skerlicevi epiteti: jasan, kristalan, čist kao suza, krepak, čestit, trezven, kao zrak, izvorski svež, bistar, ne označavaju samo prirodu jednog temperamenta, ili posledice razvika beogradskog stila, nego i stvarnije odsustvo jedne pokretljive, dubinske umnosti u kritičaru, koja bi zamenila ili bar obogatila na trenutke njegovu pravoumnost.

Skerlic je imao jednu kritičarsku osobinu kojoj je veoma tesko, gotovo nemoguće, naći precizne korene, odrediti regulative, istražiti izvore dramskih elementa: moć da podigne predmet čim se lati njegovog sadržaja. To što školski opštim rečima zovemo: velikim čovekom, snagom, duhom od formata, potiče od te osobine. Kao pod kakvom ogromnom lupom, stvaraju u njegovom viđenju postajale jasnije, izrazitije, oslobodene trivijalnosti sporednog, i kad čovek čita te redove moćne argumentacije, gvozdeno logičnosti i pročišćenog zanosa i znanja, nikako da oprosti Balzaku onu poznatu rečenicu: gluho kao ćiljenica. Skerlic je bio genije sinteze, zapovednik najpokornije armije činjenica u našoj književnosti i samo poređenje toga fakta sa onim što su stvorili drugi u srpskoj kritici okružilo je Skerlicu oreolom od kojeg ga

LJUBA POPOVIĆ Izraštaji

